

Lektioita

Ville Kellokumpu^a

Depolitisaatiosta ”alueiden koston”: kapitalismi ja aluepolitiikka Suomessa

Väitöstilaisuuden Lectio Praecursoria
Oulun yliopisto 19.5.2023

Helmikuussa 2022, juuri Ukrainan sodan kynnyksellä, keskusteltiin Pyhäjoelle suunnitellun ydinvoimalan kohtalosta. Venäjän hyökkäyssota pakotti tarkastelemaan uudelleen kriittisen energiainfrastruktuurin ja geopolitiikan suhdetta. 23. helmikuuta, päivä ennen sodan alkamista, pääministeri Sanna Marinilta kysyttiin A-studiossa Fennovoiman ydinvoimalahankkeen pysäyttämistä. Marin vastasi Fennovoiman olevan yksityinen hanke ja näin ollen viittasi valtiovallan rajoitettuun kykyyn puuttua hankkeen läpivientiin.

Entisen pääministerin lausunto antaa ymmärtää, että talous olisi ikään kuin yksityinen yhteiskunnan osa-alue, jonka toimintaan julkinen valtiovalta ei pysty puuttumaan. Poliitiikalla on rajat, joita sen ei tulisi ylittää. Tämä ei ole yllättävää, sillä käsitys siitä, että yhteiskunta on jakautunut toisistaan erillisiin sfääreihin tai yhteiskunnallisiin osa-alueisiin määrittää modernia elämää. Kuinka usein olemme kuulleet toteamuksen ”politiikka ulos taloudesta”? Hahmotamme yhteiskuntaa näiden sfäärien erottautumisen ja vuorovaikutuksen kautta.

Yhteiskunnallisten sfäärien erottautumisen kautta voimme pureutua väitöskirjani keskeisimpään käsitteeseen, *depolitisaatioon*. Yksinkertaisimmillaan depolitisaatio viittaa toimintaan, jonka kautta poliittinen muutetaan ei-poliittiseksi. Asia, joka aiemmin oli osa politiikkaa ja ikään kuin politiikan sfäärin rajojen sisällä, on nyt määritelty politiikan ulkopuolelle. Tämä asia voi olla esimerkiksi jokin poliittinen kysymys, teema tai yhteiskunnallinen ryhmä.

Depolitisaatio on siis strategia, jonka avulla voidaan hallita politiikan tekemisen rajoja. Depolitisaation strateginen tehokkuus juontaa juurensa politiikkaan liitettyihin negatiivisiin mielikuviiin. Usein politiikka mielletään likaisena ja sulkeutuneena kabinettipelinä, johon osallistuvat palvelevat yksityisiä etujaan yleisen edun kustannuksella. Tällaisten käsitysten vallitessa erilaisten poliittisten toimijoiden voi olla erittäin hyödyllistä pyrkiä häivyttämään poliittisuuttaan ja käyttämään hyväkseen depolitisaation keinoja.

Depolitisaatio on paradoksaalisesti siis yksi politiikan tekemisen muoto. Depolitisaatio ei todellisuudessa tee politiikasta yhtään vähemmän poliittista. Pikemminkin sen avulla politiikan tekeminen kiedotaan harhauttavaan huntuun. Depolitisaation avulla politiikan

^a Maantieteen tutkimusyksikkö, Oulun yliopisto, ville.kellokumpu@oulu.fi

tekemisen areenaa muutetaan niin, että tietyt poliittiset intressit ja poliittiset ratkaisut saadaan näyttämään ikään kuin välttämättömiltä tai pakon sanelemilta ratkaisuilta.

Kuten ehkä huomaamme, depolitisaatio on analyttisesti liukas käsite. Depolitisaatio on fiktiivinen peliliike, jonka avulla politiikan tekemisen rajoja muutetaan, mutta joka ei todellisuudessa tee politiikasta yhtään vähemmän poliittista. Se on puheakteja ja retoriikkaa, jonka avulla politiikan tekemistä voidaan peitellä. Toisaalta depolitisaatio ei ole myöskään pelkkää fiktiota tai sanapelejä, vaan se on myös materiaallinen ilmiö. Kapitalistisesti järjestetyssä yhteiskunnassa politiikka ja talous on konkreettisesti erotettu lain voimalla toisistaan ja tätä kautta depolitisaatio näyttäytyy myös materiaalisena ilmiönä.

Pyrin väitöskirjassani käsittelemään tätä depolitisaation kaksijakoista fiktiivistä ja materiaalista luonnetta. Hahmotan ratkaisua ongelmaan tarkastelemalla sitä, kuinka yhteiskunnallisten sfäärien erottautuminen toimii depolitisaation materiaalisena pohjana. Esimerkiksi taloutta ja politiikkaa ei voi ontologisella tasolla erottaa toisistaan, mutta yhteiskunnallisia suhteita voidaan järjestää tavalla, joka saa politiikan ja talouden näyttäytymään erillisinä. Ihmisyhteiskunta siis käyttäytyy niin kuin politiikka ja talous olisivat erillisiä ja tätä kautta erottelusta muotoutuu myös materiaallinen fakta.

Depolitisaation teoreettisesta tarkastelusta on hyvä siirtyä lähemmäs konkretiaa. Väitöskirjani hahmottaa kokonaiskuvaa depolitisaation roolista Suomen valtiotilan alueellisessa kehityksessä. Alueellinen muutos ja kaupungistuminen Suomessa toimivat kontekstina depolitisaation tarkastelulle. Kaupungistumiseen kuuluu niin voittajien kuin häviäjien ongelmia. Voittajien ongelmiin kuuluu suurten kaupunkiseutujen talouskasvun tehokas ja järkevä hallinta globaalissa kaupunkiseutujen kilpailussa, kun taas häviäjien ongelmiin kuuluu pienten kaupunkiseutujen ja maaseudun heikkenevät palvelut, huoltosuhde ja elinvoimaisuus.

Alueellisen muutoksen politisoituminen näkyi tämän kevään eduskuntavaaleissa. Vaalituloksen pääviesti välittyi vaalipiirikartasta. Itä- ja Pohjois-Suomen perinteinen keskustan tummanvihreä muuttui perussuomalaisen vaaleansiniseen. Vaalitulosta on analysoitu niin sanottuna ”alueiden kostonä”. Alueiden kosto viittaa yleiseurooppalaiseen ilmiöön, jossa rakenteellisia muutoksia kohtaavien alueiden tyytymättömyys kanavoituu populististen poliittisten liikkeiden vaalimenestykseksi.

Alueiden kosto on konkreettinen esimerkki alueellisen muutoksen politisoitumisesta. Vanhan valtapuolueen keskustan asema maaseudun etujen ajana on haastettu äänestäjien toimesta samalla kun nämä alueet kohtaavat rakenteellisia haasteita kaupungistumisen ja vihreän siirtymän lomassa.

Väitöskirjani pohjalta väitän, että tila tälle alueellisen muutoksen politisoitumiselle on syntynyt siksi, että kokonaisvaltainen aluepoliittinen visio on puuttunut. Poliittisesta huomiosta kilpailee kaksi pääimaginääriä: urbaania kasvua korostava kaupunkiregionalistinen imaginääri, jossa pääkaupunkiseutu toimii valtion taloudellisen kasvun moottorina, sekä biotalouteen nojaava imaginääri, joka korostaa aluepoliittista elvyttämistä teollisen uudistamisen kautta. Ongelmaksi muodostuu se, että kumpikaan imaginääri ei muodosta kokonaiskuvaa valtiotilan kehittämisestä, vaan molemmat rajaavat keskeisiä kysymyksiä tai relevantteja muutosvoimia pois tulevaisuuskuvastaan.

Imaginäärien luonteeseen kuuluu valikoivuus. Rajoittaessaan relevanttien muutosten ja ratkaisujen pelikenttää ne samalla rajaavat ulos keskeisiä yhteiskunnallisia prosesseja, jotka vaikuttavat taustalla. Tätä kautta depolitisaatio linkittyy myös imaginääreihin. Valikoivuuden ja pelikentän rajauksen kautta imaginäärit rajoittavat poliittisen harkinnan kenttää. Esimerkiksi urbaaniin kasvuun keskittyvä kaupunkiregionalistinen imaginääri maalaa kaupungistumisen välttämättömäksi yhteiskunnan yleiseksi eduksi, jonka varjoon jää keskustelu kaupungistumisen voittajista ja häviäjistä. Näiltä osin kaupunkiregionalistinen imaginääri depolitisoi alueellista muutosta, mutta samalla se jättää poliittisen pelikentän auki niiden kysymysten ja kehityskulkujen politisoinnille, jotka jäävät fokuksen ulkopuolelle.

Väitöskirjani ensimmäinen osajulkaisu tutkii kaupunkipolitiikan muutosta visionäärisen suunnittelun kontekstissa. Osajulkaisussa syvennyttään Oulun keskustavisio 2040 -projektiin ja tutkitaan sitä, kuinka visionäärisen suunnittelun ideologinen perusta rakentuu. Visionäärinen suunnittelu on noussut keskeiseen asemaan kaupunkisuunnittelun yhtenä työkaluna. Visio- ja strategiatyön suosio on noussut erityisesti viimeisen vuosikymmenen aikana. Visionäärisen suunnittelun tavoitteena on linjata kehittämisen peruseriaatteet, jotka ohjaavat toimintaa pitkällä aikavälillä. Samalla se venyttää kaupunkipolitiikan aikajännettä. Visiotyön nähdään lieventävän poliittisia konflikteja sitouttamalla poliittiset toimijat jaettuun tulevaisuudenkuvaan, joka ohjaa toimintaa. Poliitiikan tekemisen aikajänne siis siirtyy muutaman vuoden valtuustokaudesta vuosikymmenten aikajanjalle. Visionäärinen suunnittelu muokkaa kaupunkipolitiikan ja suunnittelun poliittisia reunaehjoja.

Aikajänteen venyttäminen asettaa visionääriseen suunnittelulle myös kovat vaatimukset ja samalla se on aldis depolitisaatiolle. Syvennyin juuri visionäärisen suunnittelun ja depolitisaation väliseen yhteyteen väitöskirjani ensimmäisessä osajulkaisussa. Ensimmäinen osajulkaisu osoittaa, että huolimatta visionäärisen suunnittelun utopistisesta tendenssistä, se päättyy uusintamaan perinteistä talouskasvukeskeistä ajattelua. Visiointin sijasta keskustavisioista muodostuukin dokumentti, jonka tarkoituksena on luoda kuvaa kaupunkikeskustasta investointikelpoisena alueena ja houkutella pääomaa. Visionäärisen suunnittelun avulla kaupunkikehittäminen on siirretty politiikan pelikentältä talouden pelikentälle. Sen sijaan, että kysyttäisiin perustavanlaatuinen poliittinen kysymys siitä, kenen intressien pohjalta kaupunkikehitystä ohjataan seuraavat vuosikymmenet, visio ottaa jaetuksi oletukseksi sen, että talouskasvu on kaikkien yhteinen etu. Samalla se tulee depolitoineeksi kaupunkipolitiikan keskeiset sisällöt kääntämällä keskustelun talouskasvun hallinnointiin.

Väitöskirjani toinen osajulkaisu pureutuu metsäbotalouden julkisuuskuvaa ja depolitisaatioon. Osajulkaisussa tutkin vuoden 2019 eduskuntavaalien ympärillä käytyä keskustelua hiilinieluista ja Suomen metsäpolitiikasta. Botalous ja hiilinielut nousivat keskeisiksi vaaliteemoiksi metsäteollisuuden biotuotetehtäisiin tehtyjen investointien sekä ilmastomuutoksen myötä. Kaupunkeihin keskittyvän urbaanin kasvun sijaan botalous on kiinnittynyt mielikuvaan suomalaisen maaseudun elvyttämisestä. Botalous voidaan siis hahmottaa sekä tietyn tyyppisenä tilallis-ajallisena kiinnityksenä että sosio-ekologisena kiinnityksenä. Toisin sanoen, botalouden kasvumalli hahmottaa hajautettua aluerakennetta hahmottaen samalla myös luontoa uudella tavalla. Kuten minkä tahansa muunkin kasvumallin, myös botalouden on rakennettava julkista legitimitettä. Tutkin toisessa osajulkaisussa sitä, minkälaisiin depolitoituihin oletamuksiin ja diskursseihin metsäbotalouden kasvumalli tukeutuu julkisuuskuvansa edistämisessä.

Tiivistän toisessa osajulkaisussa metsäbotalouden depolitisaation kolmeen keskeiseen diskurssiin: aluepoliittisen elvyttämiseen, näkemyksiin metsistä niin sanottuina hiili-
liukuhihnoina sekä massa- ja paperiteollisuuden taloudellisen kannattavuuden kohottamiseen. Ensimmäisen aluepoliittisen elvyttämisen diskurssin avulla botalous asemoidaan vastaukseksi nopean kaupungistumisen asettamiin haasteisiin. Samalla botalouden ja maaseudun intressien välille piirretään yhtäläisyysmerkki. Botalouden kasvumalli rakentaa myös uutta näkemystä metsistä raaka-aineena. Toinen keskeinen botalouden legitimitettä tukeva diskurssi näkee metsät hiili-
liukuhihnana, jossa hakkuita tehostamalla metsät pidetään maksimaalisen kasvun vaiheessa. Tämä diskurssi tukee ajatusta siitä, että metsäbiomassa voi edelleen toimia raaka-ainepohjana botaloudelle ja sen käyttöä voidaan tehostaa. Näkemys kuitenkin sivuttaa keskeisen kysymyksen hakkuiden ilmastovaiikutuksista. Kolmas keskeinen diskurssi liittyy botalouden kykyyn kohottaa massa- ja paperiteollisuuden taloudellista kannattavuutta. Botalous nähdään siis metsäteollisuuden kannattavuuden pelastajana, vaikka uudet botalousinnovaatiot ovat vielä alkutaipaleella.

Väitöskirjan kolmannessa osajulkaisussa tarkastelemme Heikki Sirviön kanssa Kaipolan paperitehtaan lakkauttamisen ympärille syntynyttä mediakohua. Elokuussa 2020 metsäyhtiö

UPM ilmoitti lakkauttavansa Kaipolan paperitehtaan, ja yhtiön toimitusjohtaja Jussi Pesonen julkaisi avoimen kirjeen, jossa hän vieritti vastuun lakkautuksesta hallituskoalition niskaan. Tarkastelimme Kaipolan paperitehtaan lakkauttamista depolitisaation ja yleisen edun politiikan näkökulmasta. Aineistonaamme käytimme hyväksi tilastoaineistoja, UPM:n julkisia strategioita sekä Kaipolan lakkauttamiseen liittyvää media-aineistoa. Kaipolan tapaus osoittaa mielenkiintoisella tavalla metsäjättien ja kansallisesti merkittävän teollisuudenhaaran roolin poliittisina toimijoina. UPM ei tyytynyt vetoamaan pelkästään taloudelliseen tilanteeseen Kaipolan lakkautuspäätöksessä, vaan pyrki politisoimaan päätöksen ulko-parlamentaarisen vaikuttamisen avulla.

Väitöskirjan kolmannen osajulkaisun tarkastelu osoittaa, että Kaipolan paperitehtaan lakkautuspäätös ei johtunut hallituskoalition toteuttamasta politiikasta. Pikemminkin se asettuu linjaan UPM:n pitkän aikavälin strategian kanssa, jossa yhtiö on pyrkinyt irtautumaan ylimääräisestä paperintuotantokapasiteetista. UPM:n yritys politisoida lakkautuspäätös siirtämällä vastuu hallituskoalitiolle juontaa juurensa pikemminkin haluun määritellä uudelleen hyvinvointivaltion yleistä etua. Jussi Pesosen avoin kirje muistuttaa, että suomalaisen vientiteollisuuden ja erityisesti metsäteollisuuden taloudellisten intressien tulisi määrittää talous- ja työvoimapolitiikkaa hallituskausien yli. Kaipolan osalta tilaisuus teki varkaan ja tehty lakkautuspäätös antoi UPM:n johdolle tilaisuuden parjata hallituskoalitiota, jonka tulkittiin harhautuneen liian kauas metsäteollisuuden taloudellisten intressien tukemisesta. Kolmas osajulkaisu siis osoittaa, kuinka myös taloustoimijat pyrkivät strategisesti tulemaan politiikan pelikentälle ja käyttämään politisaatiota ja depolitisaatiota työkaluina.

Näiden kolmen osajulkaisun kautta väitöskirjani rakentaa kokonaiskuvaa depolitisaation roolista poliittisena strategiana suomalaisessa aluepoliittisessa keskustelussa.

Väitöskirjan yhteen vetävänä metodologisena lähestymistapana toimii kulttuurisen poliittisen talouden näkökulma. Kulttuurisen poliittisen talouden näkökulma pyrkii hahmottamaan diskursiivisuuden roolia talouden ja politiikan ilmiöiden rakentumisessa. Tämän näkökulman motivaationa on välttää voluntarismin sudenkuoppa, johon useat poststrukturalistiset teoriat ajautuvat nähdessään kielen ja diskurssin ensisijaisesti maailmaa rakentavana voimana, samalla unohtaen materiaalsen maailman reunaehdot.

Väitöskirjani osoittaa, kuinka politiikka on materiaalsen keskinäisriippuvuuden suhteessa muihin yhteiskunnallisiin sfääreihin. Kapitalistisesti järjestetyt yhteiskunnalliset suhteet ehdollistavat politiikkaa ja poliittisen päätöksentekokyvyn itsenäisyyttä. Depolitisaation käsitteellisen terävyyden säilyttämiseksi olisi hyvä välttää liian normatiivisesti latautunutta käsitystä politiikasta. Poliitiikka halutaan usein tulkita täysin autonomisena yhteiskunnallisena osa-alueena, jonka avulla pystytään ohjaamaan koko yhteiskunnan kehitystä. Olemassa olevaa politiikkaa verrataan tätä politiikan ideaalikäsitystä vasten ja todetaan politiikan epäonnistuneen tai depolitisoituneen.

Väitöskirjani auttaa hahmottamaan depolitisaatiota käsittelevän tutkimuskirjallisuuden tiettyjä heikkouksia. Depolitisaatio on kasvaneen tutkimuksellisen suosion seurauksena kokenut käsitteellistä venymistä, jonka myötä käsitteen analyttinen terävyys on kadonnut. Depolitisaation analyttisen terävyyden säilyttämiseksi politiikka olisi hyvä pyrkiä määrittämään mieluummin tarkasti rajattuna yhteiskunnallisena sfäärinä kuin pyrkiä laveasti paljastamaan eri asioiden ”poliittisuutta”. Kaikenkattava politiikan määritelmä nakertaa myös depolitisaation käsitteen analyttistä arvoa. Jos kaikki on politiikkaa, ei missään merkityksellisessä mielessä voida puhua politisaatiosta tai depolitisaatiosta.

Väitöskirjani osoittaa myös, kuinka depolitisaatio on keskeinen strategia kaupungistuvan Suomen alueellisten suhteiden kehityksessä. Depolitisaation alueellisuus ja tilallisuus ilmenevät kilpailevien poliittis-taloudellisten imaginäärien vuorovaikutuksessa. Urbaaniin kasvuun keskittyvä kaupunkipoliitiikka hahmottaa ”voittaja vie kaiken” -aluerakennetta, joka sedimentoi käsityksen siitä, mitkä alueet ovat taloudellisesti kilpailukykyisiä. Biotalouden imaginääri taas hahmottaa hajautetun aluerakenteen elvyttämistä. Molempia imaginäärejä

pyritään aktiivisesti rakentamaan epäpoliittisina ja vaihtoehdottomina kasvumalleina, jotka vastaavat yhteiskunnan vaatimiin muutoksiin.

Yhteen vetäen, yhteiskunnan eri osa-alueiden erottautuminen, talouden ja politiikan välinen erottelu sekä näistä kumpuavat depolitisaation tendenssit määrittävät edelleen vahvasti yhteiskunnallista muutosta. Ihmismaantieteen ja poliittisen maantieteen tutkimuskentällä depolitisaation ymmärtäminen antaa eväitä hahmottaa analyyttisesti alueellisia ja tilallisia muutoksia.

Väitöskirjan tiedot

Kellokumpu, V. (2023) *The spatial politics of depoliticization: Visionary planning, bioeconomy, and forest capital*. Nordia Geographical Publications 52(1) 1–77. <https://doi.org/10.30671/nordia.129114>